

La medicina espiritual al *Llibre de contemplació* de Ramon Llull¹

Spiritual Medicine in Ramon Llull's Book of Contemplation

Anna Fernàndez-Clot

Universitat de Barcelona

Centre de Documentació Ramon Llull

annafzc@gmail.com

Resum

Ramon Llull va incorporar al seu programa intel·lectual i moral el tema de la medicina espiritual, recurrent en la literatura penitencial i homilètica als segles XIII i XIV. L'any 1300 va escriure la *Medicina de peccat*, una obra en vers construïda a partir de la metàfora de l'electuari moral, però el tema de la medicina espiritual es pot resseguir al llarg de tota la seva producció. Aquest treball proposa un estudi de la formulació d'aquest tema al *Llibre de contemplació*, la primera obra en la qual Llull presenta la medicina espiritual a partir de l'analogia amb la medicina física i la descriu amb tots els seus components, plenament connectats a la doctrina lul·liana de les intencions.

Paraules clau

Ramon Llull, espiritualitat, medicina espiritual, *Llibre de contemplació*

Abstract

In his intellectual and moral program, Ramon Llull used the topic of spiritual medicine, which was usual in penitential and homiletic literature during the 13th and 14th centuries. In 1300, he wrote the *Medicine for the Sin*, a poem built on the metaphor of a moral electuary, but the motif of spiritual medicine can be found throughout Llull's production. This paper focuses on the formulation of this topic in the *Book of Contemplation*, the first work in which Llull presents spiritual medicine as an analogy to physical medicine and describes it with all its components, completely connected to the Lullian doctrine of intentions.

Keywords

Ramon Llull, spirituality, spiritual medicine, *Book of Contemplation*

¹ This paper is part of a project that has received funding from the European Research Council (ERC) under the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme (Consolidator Grant 2017, n. 772762, project MiMus).

Introducció

L'any 1300, durant una estada a Mallorca, Ramon Llull va escriure la *Medicina de peccat*, una obra de 5870 versos que es presenta com una solució medicinal contra el pecat, és a dir, un electuari moral.² L'autor ho assenyala clarament al pròleg, quan exposa l'estructura i la intenció de l'obra (v. 1-18):

*«Contricció, confessió,
encara satisfacció,
e la bona temptació,
e oració exament,
son medicina e ongent 5
contra peccat e falliment.
E d'estes .v. fas est tractat,
lo qual vull que sia rimat
car mils pot esser decorat.
E est tractat es departit 10
segons que damunt havem dit;
e sia pel Sant Spirit
donat e per mant hom sabut,
car carrera es de salut,
e leva tot home cahut 15
en peccat de la mala mort,
si lo tractat ama molt fort,
e aporta gaug e confort»³.*

2

L'obra es divideix en cinc parts que corresponen a cinc remeis —la contricció, la confessió, la satisfacció, la bona temptació i l'oració—, els quals són «medicina e ongent [“ungüent”] contra peccat e falliment». Els capítols de les tres primeres parts són exercicis que permeten fer purgació dels pecats mitjançant la pregària penitencial en primera persona; els de la quarta part, escrits en forma d'ensenyament doctrinal, permeten conèixer qüestions fonamentals de la fe, del funcionament de les facultats humanes i de la vida moral per no desviar-se de la primera intenció; i els de la cinquena part, escrits en forma de lloança a Déu en primera persona, permeten posar en pràctica l'oració contemplativa i mantenir l'ànima en la primera intenció, és a dir, conèixer, estimar, lloar i servir Déu.

Amb aquests exercicis, Llull traça un recorregut espiritual que pot servir de model pràctic per al bon regiment individual, ja que ofereix recursos als pecadors per encaminar-se cap a la via de salut i per alliberar-se de la condemna eterna («la mala mort»). La dimensió espiritual i edificadora de l'obra, que es regeix pel fonament lul·lià de la primera

² L'obra ha estat editada i estudiada recentment per qui signa aquestes ratlles. Vegeu-ne l'edició crítica a LLULL, R. *Medicina de peccat*, ed. Anna Fernàndez-Clot, Palma, Patronat Ramon Llull, 2019 (NEORL XVI).

³ Op. cit., p. 119.

i la segona intenció, es vehicula a partir de la metàfora de la malaltia i la medicina espiritual: el pecat és una malaltia que condueix a la mort eterna, mentre que les virtuts corresponents a cada una de les cinc parts de l'obra són els remeis que poden curar aquesta malaltia i reconduir els pecadors a la via de salut, és a dir, a la salvació.⁴

Tomàs Carreras i Artau, en els seus estudis sobre l'ètica lul·liana,⁵ i també Armand Llinarès, al seu llibre *Raymond Lulle. Philosophe de l'action*,⁶ ja havien assenyalat que, en la concepció de la *Medicina de pecat* com a electuari moral, el que fa Llull és aplicar l'analogia entre medicina física i medicina espiritual que es desenvolupa al capítol 115 del *Llibre de contemplació*. Més recentment, Anthony Bonner també ha apuntat que el tractat en vers és una aplicació de la mateixa analogia presentada al mode «Sanar» de l'*Art demostrativa*, i ha remarcat que aquesta analogia respon a una tendència habitual en el discurs teològic medieval.⁷ En efecte, l'analogia entre la malaltia i la medicina física i la malaltia i la medicina espiritual va tenir un ampli desenvolupament durant els segles XIII i XIV, especialment en obres catequètiques i de direcció espiritual.

Aquesta analogia se sustenta en una concepció dual de l'ésser humà i, per tant, en la distinció entre la naturalesa sensual i finita del cos i la naturalesa espiritual i eviterna de l'ànima. Si la medicina física és apta per al sosteniment i la curació del cos en el món terrenal, la medicina espiritual serveix per encaminar l'ànima humana cap a la gràcia de la salvació espiritual i la vida eterna.

En el discurs teològic, el punt de partida d'aquesta relació és el passatge bíblic dedicat als metges i a la malaltia (Siràcida 38,1-15) i, sobretot, la identificació de Crist com un metge capaç de curar tota mena de malalties i de redimir els homes del pecat original. És a partir d'aquestes imatges que s'estableix una relació analògica entre la teologia i la medicina física, en el marc de la qual la teologia és presentada com la medicina espiritual, és a dir, la disciplina que sistematitza i ensenya els recursos de curació espiritual que han

⁴ Per a una interpretació de l'obra com a electuari moral, vegeu FERNÁNDEZ-CLOT, A., «La Medicina de pecat, un electuari moral en vers», en Lola BADIA, Albert SOLER, Joan SANTANACH (eds.), *Ramon Llull, pensador i escriptor. Congrés de Clausura de l'Any Llull*, Barcelona - Palma, Edicions de la Universitat de Barcelona - Edicions de la Universitat de les Illes Balears, 2018, pp. 381-400.

⁵ CARRERAS ARTAU, T., «XVII. La moral y la pedagogía», en Tomás y Joaquín CARRERAS ARTAU, *Historia de la filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, Madrid, Asociación Española para el Progreso de las Ciencias, 2 vols., 1939-1943, I, pp. 617-618; I, pp. 610-620. CARRERAS ARTAU, T., «Ética de Ramon Llull y el lulismo», *Estudios Lulianos*, 1 (1957), pp. 13-14; pp. 1-30.

⁶ LLINARÈS, A., *Raymond Lulle. Philosophe de l'action*, Paris - Grenoble, Publications de la Université de Paris, Imprimerie Allier, 1963. Traducció catalana: *Ramon Llull*, Barcelona, Edicions 62, 1968, p. 334.

⁷ BONNER, A., *The Art and Logic of Ramon Llull. A User's Guide*, Leiden - Boston, Brill, 2007. Traducció catalana: *L'Art i la lògica de Ramon Llull. Manual d'ús*, Barcelona - Palma, Edicions de la Universitat de Barcelona i Edicions de Universitat de les Illes Balears, 2012 (Col·lecció Blaquerna, 9), p. 64.

de salvar els homes del pecat i de la condemnaió eterna i que permeten encaminar-los cap a la gràcia de la salvació espiritual i la vida eterna.

Com ha observat Joseph Ziegler, la metàfora de la teologia com a medicina va generar tot un sistema de metàfores al seu voltant, que desenvolupen l'analogia inicial i permeten explicar conceptes abstractes:

«As a dominant metaphor with staying power it offers a general framework for describing and explaining abstract notions. This “conceptual metaphor” organizes a system of metaphors and other tropes which are all derived from it. According to this model, Christ, priests, confessors, and preachers appear as physicians, the sinners appear as patients, the soul is represented by the body, and every stage in the curing process, from diagnosis through prognosis to therapy, represents a stage in the process of spiritual cure»⁸.

Aquesta metàfora va ser molt productiva per representar la relació entre Déu i els fidels, sobretot al voltant del motiu del *Christus medicus*. Després de la regulació de la pràctica de la confessió i la comunió al Concili del Laterà IV (1215), el tema de la medicina espiritual també va tenir un ús recurrent per representar els sacerdots com a confessors i metges, i els fidels, com a pecadors i malalts.⁹ Progressivament aquesta noció de medicina espiritual relacionada amb la teologia i la cura de les ànimes va ser aplicada en tractats catequètics, manuals de confessió, penitencials i sermons, escrits tant en llatí com en llengües vernacles i concebuts per a la instrucció cristiana bàsica del clergat secular i de la població general. Arran del desenvolupament de la medicina física com a ciència i de la progressiva medicalització de la societat medieval, la metàfora mèdica permetia explicar determinats continguts teològics, com la redempció, els sagraments, els vicis i les virtuts, amb un llenguatge conegut per a tothom.

Ramon Llull no va trigar a incorporar aquesta metàfora a la seva producció, especialment en obres d'edificació espiritual escrites en llengua vernacle i destinades a un públic laic. Des del *Llibre de contemplació en Déu* (c. 1271-1273) fins al *Llibre de virtuts e de pecats* (1313), dedica alguns capítols sencers al tema de la sanitat espiritual, com al mateix *Llibre de contemplació*, als *Cent noms de Déu* (1292/1294?) i als *Proverbis de Ramon* (1295), però també —i de manera excepcional— en una obra artística com l'*Art demostrativa* (ca. 1283). Així mateix, la metàfora de la malaltia i la salut de l'ànima es troba de manera recurrent en aforismes i exemples, sobretot per explicar la relació entre el pecat

⁸ ZIEGLER, J., *Medicine and Religion c. 1300. The Case of Arnau de Vilanova*, Oxford, Clarendon Press, 1998, pp. 180-181.

⁹ Op. cit., pp. 176-199. Vegeu també BILLER, P. & MINNIS, A. J. (eds.), *Handling Sin: Confession in the Middle Ages*, York - Woodbridge, York Medieval Press & The Boydell Press, 1998; BILLER, P. & ZIEGLER, J. (eds), *Religion and Medicine in the Middle Ages*, York - Woodbridge, York Medieval Press & The Boydell Press, 2001.

i la condemna, d'una banda, i entre la virtut, la primera intenció i la salvació, de l'altra. Fins i tot Llull basteix tota la *Medicina de peccat* i la segona part del *Llibre d'home* (1300), dedicada a la mort, a partir d'aquesta metàfora.¹⁰

En les pàgines següents, veurem com es vertebra la metàfora de la malaltia i la medicina espiritual al *Llibre de contemplació*, una obra en la qual Llull dedica tres capítols íntegrament a tractar la relació entre la medicina del cos i la de l'ànima i a mostrar com es pot preservar la salut de l'ànima (capítols 115, 132 i 293). És precisament en aquests capítols en què els components de l'analogia entre medicina física i espiritual es defineixen per primera vegada en el marc del pensament lul·lià, i en què els components principals de la malaltia i la medicina de l'ànima presenten una descripció més detallada.

Els capítols sobre medicina espiritual del *Llibre de contemplació*

El *Llibre de contemplació en Déu*¹¹ és una gran enciclopèdia espiritual, formulada en un discurs de lloança a Déu en primera persona. L'autor construeix un itinerari contemplatiu que segueix l'ordenació de l'ésser i permet conèixer tota la realitat: des de les sensualitats —és a dir, la percepció sensual del món creat— cap a les intel·lectualitats pròpies del món espiritual.¹² Atès que el mètode de contemplació lul·lià està basat en la concepció exemplarista del món —de manera que totes les coses donen significació de Déu—, no ens ha d'estranyar que l'analogia entre la malaltia, la salut i la medicina física i espiritual tingui un paper rellevant en diversos capítols d'aquesta obra.

La formulació més recurrent de la metàfora mèdica que trobem al *Llibre de contemplació* —i de fet, en tota la producció lul·liana posterior— és la imatge de Déu com a metge. Es tracta d'una metàfora especialment útil per explicar la redempció de la

¹⁰ Tinc en curs de preparació un estudi sobre el conjunt de referències lul·lianes dedicades a la medicina espiritual. Vaig presentar-ne una descripció preliminar en la conferència «E qui pot los hòmens sanar?» Ramon Llull i la medicina espiritual», del cicle *Llull després de Llull: el Llegat Contemporani*, organitzat per la Càtedra Ramon Llull (Palma, Universitat de les Illes Balears, 13 de febrer de 2020).

¹¹ El text complet del *Llibre de contemplació* es pot llegir en l'edició de les Obres de Ramon Llull (ORL): LLULL, R., *Llibre de contemplació en Déu. Toms I-VII*, ed. Mateu Obrador, Miquel Ferrà i Salvador Galmés, Palma, Comissió Editora, 1906-1914 (ORL, II-VIII). Hi ha un curs de publicació una nova edició crítica a la col·lecció Nova Edició de les Obres de Ramon Llull (NEORL): LLULL, R., *Llibre de contemplació en Déu. Volum I. Llibres I-II*, ed. Antoni I. Alomar, Montserrat Lluch, Aina Sitjes, Albert Soler, Palma, Patronat Ramon Llull, 2015 (NEORL, XIV); LLULL, R., *Llibre de contemplació en Déu. Volum II. Llibre III (1)*, ed. Antoni I. Alomar, Montserrat Lluch, Aina Sitjes, Albert Soler, Palma, Patronat Ramon Llull, 2020 (NEORL, XVII). Sempre que és possible cito a partir de la nova edició.

¹² Per a l'estructura de l'obra, vegeu RUBIO, J. E., *Les bases del pensament de Ramon Llull. Els orígens de l'Art lul·liana*, València - Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pp. 27-60; també BADIA, L., SANTANACH, J., SOLER, A., «Ramon Llull», en Lola BADIA (dir.), *Història de la Literatura Catalana. Literatura medieval (1). Dels orígens al segle XIV*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana - Fundació Carulla - Ajuntament de Barcelona, 2013, pp. 414-419; pp. 377-476.

humanitat i el perdó dels pecats comesos en la vida terrenal. Vegem-ne un exemple. Al capítol 60, titulat «Com pertany a nostre Senyor Déus segons la seva bonesa que ell sia recreador» (llibre II, distinció XII), Llull utilitza la metàfora de la medicina per explicar la redempció: «recreatió, Seyner, es causa qui sana e munda [‘neteja’] e purifica los peccadors malautes de sutzures e de mesquineses e de cople e de passions».¹³

Al paràgraf 16 del mateix capítol, Crist és presentat com el metge del qual deriven totes les medicines, atès que, gràcies a la seva noble medicina (l’encarnació i la passió), va guarir la humanitat de la malaltia del pecat original, de la qual deriven tots els mals:

«[16] Liberal Seynor vertuós! Segons que la nafra del peccat fo en home gran e profunda per lo peccat original, covenc que fos gran e nobla la metcina per la qual aquela nafra se covenc curar. On, con lo peccat original sia nafra on sien en home dirivatz totz peccatz, covenc que d’aquel qu’ns recreá del peccat original, sien dirivatz totz enguents e totes sanitats e totes metgies.

[17] Si l’enguent on covenc que s’untás e’s sanás la nafra del peccat original no fos, Seyner, de major forsa e de major quantitat que la nafra, ja no’s pogra curar la nafra; on per aysó, Seyner, covenc que vos vos encarnassetz e que ab la vostra sanc sanasetz la nafra, la qual sanc es pus fortz e en major noblesa que la malautia de la nafra no fo mala ni gran en colpa»¹⁴.

Com es pot observar, Llull utilitza explícitament termes propis de la medicina física («nafra», «metcina», «enguent», «sanitats», «metgies») en un discurs fonamentalment teològic, per explicar la redempció: el pecat original és la nafra de la humanitat, i l’encarnació i la sang de Crist són la medicina que permet guarir la malaltia provocada per aquesta nafra, o sigui, la condemnaió eterna. És una bona mostra de l’ús del motiu del *Christus medicus* i de l’analogia mèdica per explicar un concepte teològic abstracte i fer-lo comprensible a partir del pla sensual.

Fixem-nos ara en els capítols 115, 132 i 293 del *Llibre de contemplació*, en què Llull desenvolupa de manera detallada la relació entre medicina física i medicina espiritual. El capítol 115, titulat «Com hom se pren guarda de ço que fan los metges», està inclòs en la distinció XXIII del llibre III, dedicada al sentit de la vista.¹⁵ Recordem que el llibre III s’organitza a partir de cinc distincions dedicades als sentits corporals i cinc distincions dedicades als sentits espirituals. La distinció dedicada al primer dels cinc sentits corporals, la vista, desenvolupa tot un programa de lectura simbòlica a partir de la contemplació de

¹³ LLULL, R., *Llibre de contemplació en Déu. Volum I. Llibres I-II*, ed. Antoni I. Alomar, Montserrat Lluch, Aina Sitjes, Albert Soler, Palma, Patronat Ramon Llull, 2015 (Nova Edició de les Obres de Ramon Llull, XIV), p. 259.

¹⁴ Op. cit., p. 261.

¹⁵ LLULL, R., *Llibre de contemplació en Déu. Volum II. Llibre III (1)*, ed. Antoni I. Alomar, Montserrat Lluch, Aina Sitjes, Albert Soler, Palma, Patronat Ramon Llull, 2020 (Nova Edició de les Obres de Ramon Llull, XVII), pp. 61-65.

les criatures i, sobretot, de l'actuació de l'ésser humà en la seva dimensió social. Llull hi examina diversos estaments i oficis del seu temps.

En el capítol dedicat als metges, l'autor estableix, d'entrada, una analogia entre la funció del metge del cos i la del metge de l'ànima (§ 1-9), a partir de la qual sosté una crítica contra els metges del cos (§ 10-18), els quals —diu— no tenen prou coneixement per detectar i guarir les malalties i s'enriqueixen a base d'enganyys. Una crítica que, per cert, es troba també en alguns manuals de confessió coetanis de Llull.¹⁶ Després d'aquesta crítica, Llull recupera l'exemple del metge del cos per explicar analògicament el paper de Déu com a metge que ha guarit la humanitat de la nafra del pecat original (§ 19-24) i, a continuació, el paper dels teòlegs com a metges de l'ànima (§ 25-30). En aquest capítol s'identifiquen les funcions bàsiques dels dos tipus de metges (la diagnosi, la prognosi i la teràpia) i es defineixen per primera vegada els components bàsics de la salut del cos i de l'ànima, sempre des d'un punt de vista analògic.

El capítol 132, «Com home és sensible de sanitat o de malautia», forma part de l'última distinció del llibre III dedicada a un sentit corporal, el tacte (distinció XXVII)¹⁷. A propòsit d'aquest sentit, que Llull anomena «sentiment humanal», s'exploren diverses sensacions físiques i psicològiques contraposades: calor i fred, fam i set, sanitat i malaltia, repòs i treball, plaer i pesar, diligència i peresa, desigs i enyoraments, i també alguns vicis. En el capítol sobre el sentiment de sanitat i malaltia, l'autor compara els fonaments i les causes de la salut i la malaltia del cos i de l'ànima (§ 1-6), i explora les relacions entre els sentits sensuals, la potència vegetativa i la potència racional, i les implicacions que tenen en la sanitat i la malaltia del cos i de l'ànima (§ 7-18); observa que, malgrat que els homes es mostrin més sensibles a la sanitat i la malaltia del cos, té molt més valor per a la salvació de l'home la sanitat i la malaltia de l'ànima (§ 19-27), i que fins i tot és preferible la malaltia del cos quan és causada per l'amor a Déu (§ 28-30).

Finalment, el capítol 293, «Com és tractat de la amor que hom ha a sanitat», està inclòs en la distinció XXIX del llibre V, dedicada a l'amor.¹⁸ En aquest cas, ens trobem pràcticament al final de l'obra, quan ja s'ha sistematitzat el mètode de coneixement intel·lectual i s'exploren els conceptes teològics i morals que regeixen la vida dels homes.

¹⁶ Per exemple, en àmbit hispànic, al *Libro de las confesiones* de Martín Pérez (1316), que dedica el capítol 132 de la segona part del tractat als metges. Vegeu PÉREZ, M., *Libro de las confesiones. Una radiografía de la sociedad medieval española*, ed. Antonio García y García, Bernardo Alonso Rodríguez, Francisco Cantelar Rodríguez, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 2002, pp. 441-443.

¹⁷ LLULL, R., *Llibre de contemplació en Déu. Volum II. Llibre III (1)*, ibídem, pp. 142-145.

¹⁸ LLULL, R., *Llibre de contemplació en Déu. Toms I-VII*, ed. Mateu Obrador, Miquel Ferrà i Salvador Galmés, Palma, Comissió Editora, 1906-1914, vol. VI, pp. 240-252.

En el capítol dedicat a la sanitat, Llull desenvolupa una anàlisi detallada i sistemàtica dels diversos components sensorials i espirituals de l'ésser humà implicats en la sanitat i la malaltia del cos i de l'ànima. L'exposició s'organitza en vuit principis, que ressegueixen els diversos constituents de l'ésser humà: (1) unitat humana; (2) dualitat entre natura sensorial i intel·lectual; (3) les cinc potències humanes; (4) els components de la potència vegetal —que són les quatre qualitats elementals i les quatre facultats de la vegetativa; (5) la potència sensitiva —que consta dels cinc sentits corporals; (6) la potència imaginativa; (7) la potència racional —que consta de les tres facultats racionals i dels cinc sentits intel·lectuals; i (8) la potència motiva.

En aquest capítol l'autor ofereix un mètode de coneixement general sobre les «occasions e rayls de sanitat sensorial e intel·lectual; car per esta art e per esta manera pot hom apercebre e conèixer e amar sanitat sensorial e sanitat intel·lectual membrant e entenent e amant sanitat e membrant e entenent malautia sensorial e intel·lectual».¹⁹ S'hi sistematitza, doncs, la doctrina sobre la salut i la malaltia física i espiritual. Ara bé, ja no es fa des d'un punt de vista analògic —segons el qual l'element físic explica un concepte moral i teològic—, sinó des d'una perspectiva integral, que engloba els components sensorial i intel·lectual. Des d'aquest punt de vista, doncs, la intenció de Llull és posar de manifest el valor de la salut humana en relació amb els diversos components que constitueixen la natura composta —sensorial i espiritual— de l'ésser humà, i també remarcar el valor preeminent de la dimensió espiritual en relació amb l'ordenació de les intencions i la conservació de la salut, tant física com espiritual.

Definició de la medicina espiritual al *Llibre de contemplació*

Les referències analògiques i les definicions que es troben als capítols 115, 132 i 293 del *Llibre de contemplació* permeten reconstruir els fonaments conceptuals en els quals se sustenten els conceptes de malaltia i salut de l'ànima en el marc del pensament lul·lià, i definir els principals processos que expliquen la malaltia corporal i espiritual i les fases del procés de curació segons Ramon Llull.

Els principals components que intervenen en la malaltia i la curació del cos i en la malaltia i la curació de l'ànima ja s'identifiquen en l'exposició analògica que Llull presenta al final del capítol 115, quan compara la funció del metge del cos (el físic o cirurgià) i la funció del metge de l'ànima (el teòleg o religiós).

¹⁹ Op. cit., p. 241, § 3.

«[26] Amorós Seynor! Enaxí con tota la malautia e tota la sanitat qui pot eser en cors humanal cové que venga e daval de les .iiii. qualitat e de les .iiii. compliccions, enaxí, Seyner, tota la malautia e tota la sanitat que pot eser en anima d'ome cové, Seyner, que venga del primer moviment e del segon, e de la primera entenció e de la segona.

[...]

[29] Aquels qui volen atrobar en la natura de la anima la malautia d'on es malauta, serquen-la, Seyner, en les .v. potencies de la anima e en les .iii. rayls d'on l'anima es unida e en los .v. seyns espirituals; cor enaxí, Seyner, con la malautia del cors humanal es atrobada en les rayls de les quals es compost, les quals rayls, Seyner, se son desordenades en lo cors, enaxí, Seyner, la malautia de l'anima es atrobada en les rayls e en les potencies e en los seyns de l'anima qui's son desordenatz en ela».²⁰

Com es pot observar en aquest passatge, la sanitat i la malaltia estan condicionades per la regulació dels components principals (les «ràils») que formen la natura del cos i de l'ànima: pel que fa al cos, les quatre qualitats elementals i les quatre complexions, i pel que fa a l'ànima, els dos moviments i les dues intencions, que regulen l'ordenació de les tres potències de l'ànima i dels cinc sentits espirituals. La sanitat és definida com la regulació ordenada dels components que formen la natura del cos i de l'ànima; per contra, la malaltia és definida com un destemprament o un desordre d'aquests components respecte del seu curs natural. Al capítol 132 i especialment al capítol 293 Llull amplia considerablement la informació sobre els components corporals i espirituals de la natura humana i la manera com regulen la sanitat o bé es desordenen i provoquen la malaltia física i espiritual.

La taula següent ofereix una classificació del conjunt de components del cos i de l'ànima que regulen la sanitat, d'acord amb les descripcions que ofereix Llull en els tres capítols esmentats del *Llibre de contemplació*:

²⁰ LLULL, R., *Llibre de contemplació en Déu. Volum II. Llibre III (1)*, ibídem, p. 64.

		potències				
Natura espiritual	Natura corporal	vegetativa	<i>qualitats elementals</i>	calor humitat fredor sequedat	<i>complexions</i>	colèrica sanguínia flegmàtica melancòlica
			<i>facultats</i>	apetitiva retentiva digestiva dispulsiva		
		sensitiva	<i>sentits corporals</i>	vista oïda olfacte gust tacte		
		imaginativa		imaginació		
		racional	<i>facultats</i>	enteniment memòria voluntat		
			<i>sentits espirituals</i>	cogitació apercebiment consciència subtileza coratge		
		motiva				

Taula 1. Components de la natura humana implicats en la salut corporal i espiritual

Pel que fa al cos, Llull parteix de les bases de la teoria mèdica dels humors i explica que la sanitat corporal depèn de l'equilibri de les quatre qualitats elementals (calor, humitat, fredor, sequedat) i del control de les quatre complexions (colèrica, sanguínia, flegmàtica, melancòlica), que actuen en la potència vegetativa, en els sentits corporals i en la imaginació. El mal funcionament d'algun d'aquests components de les potències corporals provoca la malaltia, que es pot manifestar a l'interior del cos o bé en forma de ferida:

«Con s'esdevé, Seyner, que los .v. seyns corporals son en home desordenatz e destrenpatz, adoncs, Seyner, sent lo home son cors tot malaute e tot fexuc e tot destrenpat.

[...]

Lo cors del home, Seyner, s'enmalaute per massa menjar o per massa beure o per poc menjar o per poc beure o per nafres o per dolors o per paors o per desordenament de les .iiii. qualitat e de les .iiii. humors».²¹

La sanitat de l'ànima, en canvi, està condicionada per l'ordre dels dos moviments (ésser i privació, és a dir, no-ésser) i de les dues intencions en el govern de les potències i dels sentits espirituals. L'aplicació que fa Llull dels conceptes de malaltia i medicina espiritual, doncs, està directament lligada a la doctrina de la primera i la segona intenció, fonamental

²¹ LLULL, R., *Llibre de contemplació en Déu. Volum II. Llibre III (1)*, ibídem, p. 142 (cap. 132, § 2 i 4).

en l'ontologia i l'ètica lul·liana per explicar l'ordenament i la finalitat del món i de les criatures. En l'analogia mèdica, el pecat s'identifica amb la malaltia de l'ànima i es defineix com un desordre de les dues intencions i dels dos moviments en l'ús de les potències i els sentits espirituals. Als capítols 132 i 293 del *Llibre de contemplació*, Llull explica que la potència racional —formada per tres facultats (l'enteniment, la memòria i la voluntat) i per cinc sentits espirituals (cogitació, apercebiment, consciència, subtileza, coratge)— ha de governar les potències corporals (vegetativa, sensitiva i imaginativa), amb les seves facultats corresponents, i la potència motiva, que és «lo moviment de la potencia vejetable e de la sensitiva e de la ymaginativa e de la racional».²² Qualsevol capgirament d'aquest ordre pot causar la malaltia espiritual, perquè hom inverteix les intencions, els moviments i l'ordenament de les potències humanes, s'allunya de l'ordenament diví i s'inclina als vicis i als plaers mundans.

L'autor insisteix que per poder diagnosticar i tractar correctament la malaltia física o espiritual d'un pacient cal que el metge tingui un bon coneixement de la natura corporal i espiritual i també dels components i els reguladors de cada natura que generen la sanitat i la malaltia segons l'ordenament de les potències. També remarca que l'ordenació adequada de les cinc potències de l'home (racional, motiva, imaginativa, sensitiva i vegetativa) està determinada pel domini de la potència racional per sobre de les potències corporals i de la motiva:

«On, qui ama sanitat en la potencia mutiva, cové que fassa tant tro que ordón que la vegetable sia ordonat subject a la sensitiva e la sensitiva a la ymaginativa e la ymaginativa a la racional, car per esta manera e per esta art, Sènyer, está la mutiva en sanitat sensual e entellectual; e assò's pren per so car la racional potencia poseex e senyoreja les altres potencies e no lexa moure le mutiva sensual menys de liberacio e de manament de la mutiva entellectual discrecionada e ordonada e licenciada e moguda per ordonat remembrament e enteniment e voler fruient en les altès e en los honraments e en les laors e en les glories de lur gloriós Deus»²³.

Les indicacions que dona Llull pel que fa a la diagnosi, la prognosi i la teràpia tant de les malalties corporals com dels pecats i els vicis —o sigui, les malalties de l'ànima— es troben sobretot al capítol 115. El diagnòstic de la malaltia física es basa fonamentalment en l'examen físic i en l'anàlisi de l'orina i del pols, però també adverteix que el correcte diagnòstic d'una malaltia física pot presentar certes dificultats i que això és causa d'un comportament inadequat per part dels metges:

²² LLULL, R., *Llibre de contemplació en Déu. Toms I-VII*, ibídem, vol. VI, p. 251 (cap. 293, § 28).

²³ Op. cit., p. 252 (cap. 293, § 30).

«Tot dia vesem, Seyner, que los metjes obren en hom ad aventura per so car no an conexas de malautia.

[...] Nos vesem, Seyner, que metje esprova en lo malaute les bevendes e los exarobs e los lletovaris, e en si metex neguna d'aqueles causes no vol esprovar ans se'n guarda molt be. Encara vesem, Seyner, que los metjes sostraen als malautes lur malautia, e puxes gaubense que ells la an coneguda per si metexs»²⁴.

En canvi, el diagnòstic de la malaltia moral és fàcil de reconèixer a partir de dues vies: «defores poden conexas la sua malautia per les obres de peccat que li vezen fer, e dins lo peccador poden conexas la sua malautia per confesió que·l peccador fa de sos peccatz»²⁵. Pel que fa a la primera via, més endavant Llull enumera alguns indicis que apunten a un desordre de les intencions: «los metjes de la anima malaute veg, Seyner, que conexas la malautia del peccador en los bels vestimens e en les beles cavalcadures e en los menjars delicatz e en les bels litz e en les males costumes»²⁶.

Un cop diagnosticada correctament la malaltia, el metge ha de saber preparar la teràpia més adequada per aconseguir temperar i ordenar les qualitats físiques, d'una banda, i els moviments i les intencions, de l'altra. Pel que fa al cos, el tipus de cures són diferents en funció de si es tracta d'una malaltia corporal interna o d'una ferida a la superfície del cos:

«Los metges qui sanen lo cors, Seyner, vezem que·l sanen en .ii. maneres. La .i.^a. es con lo sanen de la malautia que a dintre si e aquela cura vezem, Seyner, que fan ab bevendes e ab exarobs e ab lletovaris e ab dietes. L'altra cura es, Seyner, con los metjes sanen lo cors de la malautia qui apar en la superficiens del cors; on aquesta cura vezem que fan los metjes ab foc e ab enguens e ab enpastres e polveres e erbes»²⁷.

D'altra banda, el metge espiritual ha de donar als pecadors diversos recursos que els ajudin a allunyar-se dels vicis, adoptar les virtuts i tornar a professar la primera intenció per la qual han estat creats. Un mètode de curació que proposa Llull consisteix a demostrar les virtuts i les dignitats divines, d'una banda, i a mostrar els vicis i les propietats de l'home i del món que es contraposen a Déu, de l'altra:

«Los metjes qui sanen e curen, Seyner, les animes malautes dels peccadors, vezem, Seyner, que fan la cura de la anima malaute en .ii. maneres. La .i.^a. manera per que·s sana l'anima del peccador es, Seyner, per demostrar al peccador la vostra bonesa e la vostra noblesa e la vostra justícia e la vostra misericordia e la vostra volentat e la vostra seynoria e·l vostre gloriós poder.

²⁴ LLULL, R., *Llibre de contemplació en Déu. Volum II. Llibre III (1)*, ibídem, p. 62 (cap. 115, § 12-13).

²⁵ Op. cit., p. 62 (cap. 115, § 8).

²⁶ Op. cit., p. 62 (cap. 115, § 24).

²⁷ Op. cit., p. 62 (cap. 115, § 2).

L'otra manera, Seyner, es con hom demostra al peccador la viltat e la mesquinesa qui es en el e la vanitat e la frevoltat e la corompció d'aquest mon enganat e enganable»²⁸.

Aquest mètode permet extirpar els pecats i convertir-los en virtuts per tal d'encaminar l'ànima a la primera intenció: «Los metjes, Seyner, qui sanen les anims dels peccadors [...] no tracten d'als sinó que los vicis qui son en lo peccador pusquen exilar e partir del peccador, e que en lo peccador fassen esdevenir les vertutz per que hom esdevé vostre servidor e vostre benvolent.²⁹ Llull també assenyala que un altre tipus de remei apte per curar la malaltia de l'ànima és la penitència, que permet expurgar els pecats, i la pràctica de bones obres.³⁰

Són mètodes que l'autor desenvolupa sobretot en els capítols d'obres posteriors que tracten el tema de la medicina espiritual, però que aplica de manera sobretot pràctica però des de perspectives diferents tant a *Medicina de pecat* com al *Llibre d'home*. A la primera ofereix exercicis espirituals per fer penitència contra els pecats amb la compunció de l'ànima, mitjançant la pregària i la lloança a Déu; per conèixer els vicis i l'ús desordenat de les facultats i els principis morals que regeixen la vida dels homes, amb l'objectiu de prevenir el pecat; i per conèixer les virtuts i les dignitats divines i lloar Déu. A la segona part del *Llibre d'home*, d'altra banda, Llull desenvolupa la doctrina necessària perquè els lectors assoleixin un ensenyament complet sobre les causes del pecat i sobre el recurs de guarició espiritual basat en el combat de les virtuts contra els vicis.

Conclusió

El *Llibre de contemplació* ofereix una definició clara de l'aplicació que fa Ramon Llull del tema de la medicina espiritual en el seu sistema de pensament. Com hem vist, el beat connecta els motius del pecat i de la salvació espiritual amb la seva doctrina de les intencions, és a dir, la doctrina que explica l'ordenament i la finalitat del món i de les criatures i que fonamenta tota l'ètica lul·liana. En aquest marc conceptual, la salut espiritual s'aconsegueix dirigint totes les potències humanes a la primera intenció per la qual han estat creades (conèixer, estimar, lloar i servir Déu); el camí de la salut, doncs, és el que garanteix la salvació eterna i la glòria celestial. En canvi, la malaltia espiritual (el pecat) està provocada per un desordenament de les intencions i els moviments en l'ús de les potències;

²⁸ Op. cit., p. 61 (cap. 115, § 3). Aquest mètode de contraposar les virtuts i les dignitats divines als vicis i les propietats humanes també es repeteix al capítol 132, op. cit., p. 144 (§ 16-17).

²⁹ Op. cit., p. 61 (cap. 115, § 5).

³⁰ Op. cit., p. 63 (cap. 115, § 15).

sense una cura adequada, aquesta malaltia és garantia de la mort espiritual dels homes, ja que condueix a la condemnaió eterna.

Primer per via de l'analogia entre la salut i la malaltia del cos i la salut i la malaltia de l'ànima (als capítols 115 i 132), i després mitjançant una exposició metòdica que mostra el funcionament de la salut des del punt de vista dels diversos constituents de l'ésser humà (al capítol 293), Llull defineix tots els elements que integren el tema de la medicina espiritual dins del seu sistema. Uns elements que s'especifiquen o es desenvolupen en obres posteriors, sempre en el marc d'un discurs teològic o moral en què l'autor pretén donar eines per a l'edificació moral i espiritual dels homes, amb l'objectiu d'aconseguir reconduir-los a la primera intenció i, per tant, a la via de salut.